

Observații privind verbele cu Instrument încorporat în română și în franceză

Ana-Maria Mihail

Facultatea de Litere, IV, Română-Franceză

On s'occupe ici d'une classe de verbes – dérivés dénominatifs – qui incorporent sémantiquement et formellement l'Instrument. On propose une approche descriptive qui vise la caractérisation syntaxique et sémantique de ce rôle thématique et de la classe des verbes qui présentent une structure incorporante. On s'intéresse à la nature du rôle thématique de l'argument incorporé et aux conséquences syntaxiques de l'incorporation.

1. Introducere

Va fi supusă analizei o clasă de verbe – derivate denominative – care încorporează semantic și formal Instrumentul. Lucrarea urmărește o scurtă descriere (semantică și sintactică) și o delimitare a acestui rol semantic, precum și a clasei de verbe instrumentale cu structură internă complexă. Vor fi examinate: ambiguitatea unor verbe sub raportul rolului tematic al argumentului încorporat, consecințele sintactice ale încorporării și câteva derivate verbale denominative recente cu Instrument încorporat, atestate în presă sau pe Internet. Demersul a avut în vedere, în mod deliberat, numai această clasă aparte de verbe (dintre realizările morfosintactice ale Instrumentului), și nu construcțiile instrumentale în ansamblu. De aceea, rămâne în afara obiectului nostru de analiză Instrumentul realizat în diverse poziții sintactice: fie ca nominal prepozițional, Circumstanțial instrumental (1), fie ca subiect (2): (1) *Se poate tăia orice material cu acest cuțit.* / *On peut couper n'importe quel matériel avec ce couteau*; (2) *Acest cuțit taie orice material.* / *Ce couteau coupe n'importe quel matériel.*

2. Delimitarea semantică a Instrumentului. Clasa de verbe cu Instrument încorporat

Examinarea pozițiilor teoretice adoptate în descrierea acestui rol semantic în lucrări de specialitate (românești și străine) relevă diferențe de interpretare care nu permit o delimitare semantică tranșantă. Este cunoscută accepția dată din perspectiva gramaticii cazului, în care Instrumentalul se definește ca fiind „cazul **forței inanimate** sau al **obiectului** implicat cauzal în acțiunea sau în starea desemnată de verb”. (Ch. J. Fillmore, *The Case for the Case*, 1968).¹ Trăsătura semantică [-Animat] reprezintă o constantă a interpretărilor, căreia i se vor mai adăuga și altele: pornind de la sensul primar al termenului („unealtă, aparat cu ajutorul căruia se efectuează o anumită operație”, DEX), a fost pusă în discuție și trăsătura [±Fabricat], considerată ca relevantă numai în privința distingerei Instrumentului de Mod: Instrument [+Material (±Fabricat)], Mod [-Material (-Fabricat)]. Unele definiții nu mai țin cont însă de această distincție², iar altele vorbesc despre Instrument și în cazul verbelor psihologice³. Se constată, așadar, o lipsă de unitate a grilei descriptive.⁴

În analiza de față am avut în vedere, pentru distingerea cazului semantic Instrumental, următoarele trăsături: [-Animat] [+Material] [±Fabricat], combinarea cu un verb posedând trăsătura [+Intenție] și existența unui Agent uman (care implică trăsătura [+Control]). Aceste criterii au fost aplicate și în analiza bazei nominale încorporate de verbele discutate, pentru a stabili tipul de rol încorporat.

Vom numi, în continuare, **verbe instrumentale** derivatele sufixale sau parasintetice de la o bază nominală desemnând un instrument și pentru care, prin glosare, obținem o structură cu baza nominală încorporată în poziția unui Circumstanțial instrumental. În română este dificil de decis uneori între statutul de formație internă și cel de cuvânt împrumutat ca derivat. Totuși, există și situații clare: a. derivatul format pe teritoriul românei, de la o bază substantivală: (3) *a lăcătui*, *a lopăta*, *a mătura*, *a mirui*, *a nitui*, *a noroi*, *a otrăvi*, *a peria*, *a prăfui*, *a șpăclui* etc.; b. împrumutul din franceză sau din alte limbi (germană adesea) al derivatului verbal deja constituit în limba de origine:

---

¹ Apud Teodora Cristea 1977: 264.

² „<<On appelle instrumental le cas exprimant l'**instrument**, le **moyen** par lequel s'accomplit le processus exprimé par le verbe.>> (J. Dubois, 1973: 264)”, apud Teodora Cristea 1977: 264.

³ Vezi, pentru mai multe detalii privitoare la distincția între Instrumental și Mod sau Forță, capitolul *Discrimination de la relation casuelle instrumentale*, în Teodora Cristea 1979: 11-15.

⁴ Vezi, de exemplu, pentru distincția Instrument-Mod, situațiile: *A reușit (să repare ceasul) cu șurubelnița*. [+Material], [+Fabricat] vs *A reușit prin ((cu) linguseală și ipocrizie)*. [-Material], [-Fabricat]. Ultimul exemplu este discutat în GLR II: 509 în capitolul consacrat Circumstanțialului instrumental.

(4) <fr.: *a rama, a loționa, a mandrina, a manșona, a marufla, a masca* etc.; <germ: *a șablona (schablonieren)*.

În cazul unor derivate ca *a poliza* (menționat în DEX ca derivat de la *polizor*), *a percuta* (*percutor*), *a propulsa* (*propulsor*), *a scarifica* (*scarificator*), este dificil totuși de spus dacă verbul sau substantivul s-a format primul.

O primă remarcă ce se impune în urma comparării unui număr de verbe instrumentale din română și din franceză este aceea că raportul dintre structurile încorporante și cele nonîncorporante diferă de la o limbă la alta și este condiționat de disponibilitățile derivative ale fiecărei limbi. Astfel, un număr semnificativ de verbe franceze derivate nu pot fi traduse în română decât prin structuri prepoziționale (5), la fel cum anumite verbe românești nu au un corespondent francez derivat denominal, ci doar o construcție analitică (6): (5) *baillonner* *quelqu'un* „lui mettre un baillon” (a pune călușul), *boutonner* un *vêtement* „le fermer par des boutons” (a încheia cu nasturi), *bâcher* „recouvrir d'une bâche” (a acoperi cu o prelată), *baguer* „garner d'une bague” (a împodobi cu un inel), *beurrer* „recouvrir de beurre” (a unge cu unt), *daller* une *sale* „la couvrir au moyen de dalles” (a acoperi cu dale), *confiturer* „recouvrir de confiture” (a acoperi, a unge cu dulceață), *canonner* „battre à coups de canon” (nu are corespondent derivat în româna actuală, dar a existat „a tuna” (înv.) = „a trage cu tunul sau cu alte arme de foc”), *clouer* une *chose* „la fixer avec un ou plusieurs clous” (a bate în cuie), *corder* „lier avec une corde” (a lega cu o coardă); (6) *bulgări*: „a arunca cu bulgări în cineva”, *a șablona* „a trasa cu șablonul”, *a șpăclui* „a răzui, a netezi cu șpaclul” („travailler au riffard”), *a traula* „a pescui cu traulul”, *a pistonă* „a extrage țitei (dintr-o sondă) sau alt lichid cu ajutorul unui piston special” (există verbul *pistonner* în franceză, dar numai cu sens figurat, „a tracasa”).

Este discutabilă apartenența la clasa verbelor instrumentale a unor derivate denominale cu baza instrument inalienabil: (7) *a mânui* „a folosi un instrument, o unealtă, o armă cu ajutorul mâinilor; a lua sau a duce cu mâna”, *manier* „manipuler, toucher un objet de ses mains”; *a pălmui* „a lovi pe cineva cu palma peste obraz”.

3. Dificultăți în identificarea rolului tematic al argumentului încorporat

Rolurile tematice încorporate au fost stabilite pornind de la glosarea derivatului. Pot fi semnalate foarte multe situații clare, unde chiar definiția lexicografică reprezintă o

glosare care nu ridică dubii asupra calității instrumentale a verbului: (8) *a biciui* „a lovi cu biciul” (DEX); *fouetter*: „frapper à l’aide d’un fouet, à coups de fouet”; *a croma* „a acoperi cu un strat subțire de crom”; *chromer*: „recouvrir d’une couche de chrome”.

Este posibil însă ca sintagmele explicative din dicționar să introducă două sau mai multe tipuri de glosări conținând cuvântul-bază în apariții cu roluri tematice diferite: (9) *a apreta* - „a aplica un apret” (Temă) / „a trata cu apret” (Instrument); *a baliza* „a fixa o baliză” (Temă) / „a marca prin balize” (Instrument); *a medicamenta* - „a administra medicamente” (Temă) / „a trata cu medicamente” (Instrument); *a hidrogena*: „a introduce hidrogen în molecula unei combinații chimice / a combina cu hidrogen”.

Au fost discutate în acest sens pentru franceză verbe cum ar fi: (10) *confiturer X* - *enduire X avec de la confiture / mettre de la confiture sur X* (Instrument / Temă); *flécher X* - *blessé X avec une flèche / faire qu’une fleche soit sur/dans X* (Instrument / Temă); *pilipiler X* - *assaisonner X avec du pilipili / mettre du pilipili dans X* (Instrument / Temă); *matabicher X* - *corrompre avec un matabiche / donner un matabiche à X* (Instrument / Temă)⁵.

Se poate deduce, în urma examinării unui număr mai mare de exemple, că cel mai adesea sunt discutabile rolurile tematice ale **substantivelor masive** încorporate ca bază a derivatului verbal, atât în română, cât și în franceză: (11) *beurrer* „recouvrir de beurre / mettre du beurre sur”, *confiturer* „recouvrir de confiture / mettre de la confiture sur”, *pilipiler* „assaisonner avec du pilipili / mettre du pilipili dans”, *fariner* „saupoudrer, enrober de farine / mettre de la farine dans”, *a piper* „a condimenta cu piper / a pune piper în”, *a săra* „a condimenta cu sare / a pune sare în”, *a uleia* „a îmbiba cu ulei / a pune/adăuga ulei în”.

Din perspectivă diacronică, s-ar putea lua în discuție și verbe precum rom. *a făina* sau *a înfăina* (atestat în română în secolul al XVIII-lea, în rețete de bucătărie) și fr. *fariner* și *enfariner*. Pentru construcția: (12) *Se înfăinează peștele și se prăjește, după ce s-au adăugat condimentele*, se pot construi chiar trei interpretări: Locativ - „se dă peștele prin făină”, Temă - „se presară făină peste pește”, Instrument - „se pudrează / presară peștele cu făină”.

4. Trăsături semantice și comportament sintactic

⁵ Interpretarea rolurilor tematice ne aparține. Vezi o interpretare diferită a acestor exemple la Dagnac 2003: 173.

4.1. Trăsături semantice. Verbele instrumentale sunt biactanțiale: Agent + Pacient ($\pm$ Instrument, care poate fi lexicalizat în condiții speciale, după cum vom vedea) și sunt verbe tranzitive, cu trăsătura [+Dinamic]: agentul acționează asupra unui instrument care, la rândul său, acționează asupra unui obiect; acesta din urmă putând să nu fie exprimat explicit (*Ion cosește iarba / Ion cosește; Jean balaie la cour intérieure / Jean balaie*).

În urma unei subcategorizări în funcție de cazurile presupuse conceptual de verb, clasa la care ne referim ar putea primi o analiză de tipul [Agent^Pacient^(Instrument)].

Chiar în cazul procesului de nominalizare a acestor verbe, derivatul conservă structura argumentală a bazei sale verbale. Atât în română, cât și în franceză, nominalizările verbelor instrumentale (atunci când acestea sunt posibile) păstrează grila de roluri tematice a verbului.

Uneori argumentul pe care îl primesc este ambiguu sub aspectul raportului tematic la care participă⁶. În structurile nominalizate construite cu un genitiv (13), glosarea este importantă: (13) *balayer / a mătura: le balayage de la cour / măturatul curții; Il balaie la cour / El mătură curtea* (dacă nominalul în genitiv este [-Animat], acesta nu poate fi confundat cu Agentul); *masquer / a masca: le masquage des enfants / mascarea copiilor: Copiii [Agent] maschează (ceva) / (cineva) îi maschează pe copii [Temă] / Acțiunea de a se masca aparținând copiilor [Posesor]* (situația este neclară în acest exemplu, pentru că nominalul în genitiv este [+Animat, +Uman] și sunt posibile astfel mai multe lecturi).

4.2. Comportament sintactic: consecințe sintactice ale încorporării Instrumentului

Pornind de la ideea că, în interiorul unui derivat, sufixul reprezintă centrul formal, fiind unitatea nesaturată, care prezintă anumite disponibilități combinatorii și impune satisfacerea valenței sale, iar baza este un complement al centrului, se ajunge la concluzia că nominalul încorporat de verb satisface poziția Instrument din structura argumentală a sufixului verbal. Din această cauză, încorporarea implică, cel puțin la nivel teoretic, imposibilitatea apariției pe lângă verb a altui argument cu același rol tematic ca cel al bazei nominale încorporate. Vom analiza, în continuare, câteva situații în care, fără a fi

---

⁶ Vezi Stan 2005: 204-207

vorba de construcții pleonastice, este prezent un al doilea argument cu același rol tematic, în poziția de Circumstanțial instrumental.

4.2.1. Circumstanțialul Instrumental poate fi lexicalizat atunci când nominalul prin care este realizat este identic cu baza încorporată, fiind însoțit de modificatori restrictivi (14) sau este un alt substantiv ce se referă la o specie a genului exprimat de baza nominală încorporată de verb (15): (14) *Seceră **cu secera tocită**; Mătură **cu mătura de nuiele*** (GLR II: 509); *Am văzut de multe ori în oraș treaba asta, oamenii primăriei sau ai administrației drumurilor publice sau ai spațiilor verzi sau ai cui sunt, **mătură cu niște mături din alea ca la țară**, făcute din tufișuri uscate legate în vârful unui băț.* (nwradu.blogspot.com); *Dacă nu aveți aspiratorul acela nou, puteți să **măturați tot cu mătura aia bună și mai veche**.* (www.divus.cz); (15) *Ion mătură curtea **cu târnul**.* (târn = mătură mare, făcută din rădăcini sau nuiele, cu care se mătură curțile sau străzile); *On l'a armé **d'un couteau**.*

4.2.2. Circumstanțialul instrumental poate fi exprimat și atunci când diferă în mod radical de instrumentul încorporat formal în verb. În termeni pragmatici, poate fi vorba despre o anumită miză în comunicare, în momentul în care enunțul este marcat, emițătorul urmărind să accentueze o anumită idee care contravine așteptărilor receptorului: acțiunea exprimată de verb nu se realizează cu instrumentul denumit de baza substantivală (și nici cu unul asemănător sau apropiat ca funcție), ci cu ajutorul unui obiect neașteptat. În această situație este urmărită, în mod evident, obținerea unor efecte particulare, iar structura nu este resimțită ca fiind pleonastică: (16) *Un autre „chant” est cité dans le document „Favelado bandit/ **on ne le balaie pas avec une brosse, on le balaie avec une grenade, un fusil, une mitrailleuse**”* (www.autresbresils.net)

4.2.3. De asemenea, Circumstanțialul instrumental se poate lexicaliza dacă sensul etimologic al verbului cu structură încorporantă a slăbit (vezi verbe de tipul: *a creiona, a împușca, a încondeia* pentru limba română și *saupoudrer, bourrer, enrober* etc., pentru franceză): (17) *Dezgropate din cimitirul trecutului și șterse de praful istoriei, scrisorile sale decupate din Arhivele Naționale - Fond Casa Regală, vorbesc de o iubire scufundată în timp și **creionează cu condei fin** un portret psihologic inedit al celui mai controversat prinț român.* (metropotam.ro); *Bărbatul a susținut că a fost deposedat de propria armă, iar unul dintre cei care l-au agreat **l-a împuscat cu propriul pistol***

(www.evenimentul.ro); *Il sera **bourré de détails** rigoureusement exacts et précis*
(www.bande-dessinee.org)

4.2.4. Circumstanțialul instrumental se lexicalizează în structuri negative, în care negația se referă nu la verb, ci la instrumentul folosit: și aici, se insistă asupra faptului că instrumentul nu este cel obișnuit, cel folosit în mod curent; în aceste condiții Circumstanțialul instrumental poate coincide chiar cu baza încorporată, fără ca numele să fie însoțit de determinări sintactice de tip restrictiv: (18) *Nu a măturat puntea vaporului cu o mătură, ci cu o frânghie; Il n'a pas balayé le pont du navire avec un balaie, mais avec un cordage.*

5. Formații verbale denominale recente cu Instrument încorporat în română și în franceză

Procedeul derivării verbelor prin încorporarea argumentului cu rol tematic de Instrument este relativ productiv în româna și în franceza actuală. Ca tipuri flexionare productive în acest sens sunt conjugările I și a IV-a în română și grupele I și a III-a în franceză. În termenii în care a fost definită în această lucrare, clasa verbelor instrumentale nu poate include formații recente care încorporează un Instrumental exprimând numele unui mijloc de transport, așa cum sunt *taxir* sau *buser*, *avioner*, *trainir* (ultimele trei fiind propuse ca derivate posibile după modelul primului⁷), pentru că sunt verbe intransitive: (19) *Taxir „se rendre à une destination par taxi”: Impossible de **buser** ce matin à cause des grèves, j'ai **taxi** jusqu'au bureau sans omettre de déposer la facture à la réception.* (www.hku.hk)

Numai unul dintre aceste verbe are un echivalent derivat denominal în română: *avioner*. *A avioner* nu este atestat în DEX, prezintă utilizări relativ recente și, spre deosebire de verbele franceze amintite mai sus, este folosit tranzitiv, fapt care îl apropie mai mult de clasa verbelor instrumentale: (20) *Se întorc țiganii. Elvețienii ne-au **avionat** primul lot de 40 de țigani din 400 câți au adunat ei de prin cantoanele lor.* (www.atheneum.ca); *Am luat legătura cu directorul spitalului, care a precizat că tovarășul Nemțisor Aurel trebuie repatriat pentru o intervenție chirurgicală de specialitate. După 4-5 zile, acesta **a fost avionat** în țară.*

---

⁷ Vezi site-ul *La vie des verbes*, vol.15: *Déverbaux viz Dénominaifs*

(www.ziuaact.ro)

Foarte interesante pentru română sunt utilizările verbelor *a cuțita*, *a piostola*, *a cremui* și *a gelui*. *A cuțita* nu este prezent în DEX, dar este foarte frecvent ca apariție cu sensul de „a ataca, a răni cu cuțitul”(21) și „a câștiga în cadrul unui joc la o diferență mare de punctaj” (22): (21) [...] *doi maramureșeni s-au cuțitat*. (www.informatia-zilei.ro); (22) *haha helle cik în lista a ta sunt și eu.. dar iti zic n-ai sanse. l-am cuțitat pe spydy si pe wanted (pe ultimul de mai multe ori)* (www.linkmania.ro); *Nu-i nimic, o să-l cuțitez iar și fac screen*. (www.linkmania.ro); *m3thadon a fost cuțitat la calificările pt WCG KOREEA de un copil din botoșani care juca acest joc de 2 săptămâni* (forum.computergames.ro); (23) *Bjork a pistolat pe unu'*. (ofmenandmice.blogspot.com)

A gelui (diferit *a gelui* „a netezi cu gealul suprafața unei piese de lemn”) și *a cremui*, ca formații verbale mai recente, sunt folosite numai în sens cosmetic, în limbajul familiar. Lor li se pot alătura și *a rimela* (cu echivalentul fr. *rimeler*, neatestat de dicționare) și *a măscări*: (24) *De stil vechi, domnul Sobolu, care se geluiește după moda Elvis Presley și ascultă Depeche Mode, vrea să refacă statuia Sfânta Treime a Bisericii Romano-Catolice din Orțișoara [...]*. (www.renasterea.ro); *Să ne dăm pe cremuit măi fetelor; [...] voi ce ziceți? [...]* (www.ghidulmiresei.ro); *eu când mă rimelez folosesc aceeași mână la ambii ochi, [...] nu reusesc nicicum să mă rimelez (sau măscăresc) cu mâna dreaptă*. (forum.desprecopii.com); *La belle métrique qui s'élançait comme un arc-en-ciel, toisant l'arc du temps, le doublant, se met, à la fin à rimeler, fardée qu'elle est de sa propre pesanteur sociologique* (www.instants-fugaces.net).

A bureta (cu corespondentul fr. *éponger*, prezent în dicționare) și *a mopui* sunt destul de folosite, dar neînregistrate în DEX: (25) *Nu lucra cu linii întrerupte, în căutarea "liniei bune", mai bine trasezi "fire de paienjen" mai multe, continue, decât să "buretezi" contururile și să le îngroși fără să fie nevoie*. (www.visualart.ro); *E ca un mop cu rezervor [...]. Umpli rezervorul cu soluție și mopuiești în fiecare zi pe jos și pe faianță*. (forum.top-solutions.ro)

6. Observații finale

Interpretările semantice și morfosintactice bazate pe glose ale semnificației verbelor denominale sunt, într-o anumită măsură, discutabile, dată fiind subiectivitatea glosării. Analiza noastră, realizată pe un corpus limitat de verbe din română și din

franceză, sugerează că nu se poate trasa o linie certă de delimitare a clasei acestor verbe în modelul de interpretare adoptat. Unele situații sunt clare (cum este cazul unor verbe ca *a mătura*, *a biciui*). Altele sunt însă ambigue și permit mai multe interpretări.

BIBLIOGRAFIE

SURSE

Internet.

DICȚIONARE

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998

NDEX – *Noul dicționar explicativ al limbii române*, Editura Litera Internațional, 2002

TLFI – *Trésor de la Langue Française Informatisé*, <http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>

LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

Cristea 1976 – Teodora Cristea, *Relations et formes casuelles en français contemporain*, Editura Universității din București

Cristea 1977 – Teodora Cristea, *Éléments de grammaire contrastive. Domaine français-roumain*, Editura Didactică și Pedagogică, București

Cristea 1979 – Teodora Cristea (coord.), *Les structures instrumentales en français contemporain*, în *Cahiers de grammaire*, Universitatea din București

Dagnac 2003 – Anne Dagnac, *Les verbes dénominaux en français d’Afrique: rôles thématiques et grilles argumentales*, în *Cahiers de Grammaire*, 28 (2003), cap. 1.2.1 *Dérivés transitifs sur l’instrument*, disponibil pe <http://w3.univ-tlse2.fr/erss/textes/publications/CDG/28/CG28-9-Dagnac.pdf>

GLR – Gramatica limbii române, I-II, ediție nouă, coord. Valeria Guțu Romalo, București, Editura Academiei Române, București, 2005

Pană Dindelegan 1999 – Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa grupului verbal*, ediția a II-a, București, Editura Aula

Stan 2005 – Camelia Stan, *Categoria cazului*, Editura Universității din București

FC III – *Formarea cuvintelor în limba română*, III, *Sufixele. 1.Derivarea verbală*, de Laura Vasiliu, Editura Academiei Române, 1989

Site-ul *La vie des verbes*, http://www.hku.hk/french/dcmScreen/lvdy/lvdy_main.htm